

Orhan Pamuk'un "Veba Geceleri" ve Kurgudaki Kurgu Olarak Millet

Kadir Dede¹, Bayram Koca²

Öz

Bu çalışma Orhan Pamuk'un 2021 yılında yayımlanmış olan romanı *Veba Geceleri*'ni milliyetçilik çalışmaları alanının başlıca kavramsal çerçeveleri ve tartışma alanları ışığında yorumlama amacını taşımaktadır. Roman, Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde Müslüman ve Hıristiyan nüfusun bir arada yaşadığı hayali bir vilayet olan Minger Adası'nda ortaya çıkan veba salgınına konu edinmektedir. Ancak salgının beraberinde getirdiği toplumsal ve politik karmaşanın nasıl Minger milliyetçiliğinin yükselişi ve adanın bağımsızlığı ile sonuçlandığını anlatıyı şekillendirmektedir. Ayrıca söz konusu anlatı bir yandan modernist perspektiflerin milleti milliyetçilik tarafından inşa edilmiş bir olgu olarak değerlendiren, diğer yandan milletlerin tarihine dair kabulleri sorgulayan boyutu ile örtüşmekte, kurgusal bir metin olarak tarihsel realite iddiasındaki olguların kurgusal boyutunu açığa çıkaran bir işlev görebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, Roman, Milliyetçilik, Ulus-inşası, Tarihyazımı.

Orhan Pamuk's "Veba Geceleri" and Nation as a Fiction within a Fiction

Abstract

This study aims to interpret Orhan Pamuk's novel *Veba Geceleri* (Plague Nights), published in 2021, through the conceptual framework and debates of nationalism studies. The novel is about Minger Island– a fictional city that involves both Muslim and Christian populations in the Ottoman Empire and the social and political turmoil caused by the plague epidemic on the island which caused the rise of nationalism and the independence of the island. Moreover, the narrative presents a potential to reveal the

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kdede@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4218-0399.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bayramkoca88@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3269-7132.

fictional aspects of the historical realities facts by standing on the modernist perspective which defines nations as construction by nationalism and considers the acceptance about history of the nations.

Keywords: Orhan Pamuk, Novel, Nationalism, Nation-Building, History-writing.

Extended Abstract

The last novel of Orhan Pamuk, *Veba Geceleri* (Plague Nights) was published in 2021 which is about Minger Island– a fictional city that involves both Muslim and Christian populations in the Ottoman Empire and the social and political turmoil caused by the plague epidemic. Although the novel can be interpreted as an exact instance of the “epidemic novel” genre with its general characteristics, the opening sentence of the narrative exemplifies the potential of the content for further theoretical and conceptual discussions as well: “This is a historical novel as well as a history written as a novel.” (Pamuk, 2021: 11). Specifically the problem of placing the novel and the history within social sciences, relating the concepts such as reality, truth, and fiction to each genre and interpretation of the balance between archival material and literary creativity present the basic agenda that can be touched upon through the novel. The last but not least, it can be stated that *Veba Geceleri* has a distinctive aspect due to the multitude of plagues it mentions. In other words, it can be titled a “double epidemic novel”. It does not only give information about the plague epidemic on the island but also commentates on the “plague of nationalism” (Leerssen, 2006: 56). By narrating the details about the island’s independence, steps, and cornerstones of the nation-building process, and nationalist discourses, Pamuk describes Minger as a meeting point of two different pandemics, plague and nationalism. This study aims to analyze *Veba Geceleri* in light of the questions and arguments of the theories of nationalism. In general, theories of nationalism can be defined as an area that seeks to answer and discuss the questions on nation and nationalism’s definition, the chronological relationship between nations and nationalism, and the factors that triggered ideological progress such as modernization, Enlightenment, the Industrial Revolution, urbanization, etc. On the other hand, the encyclopedic content and adventurist storyline of the novel intersect with the research agenda of nationalism debates and make *Veba Geceleri* a fruitful path to follow a case study on nation-building. Particularly, the modernist perspective’s criticism of the acceptance of nations such as naturalness, antiquity, continuity, and constancy can be re-interpret through the birth and rise of the Minger nation. In this sense characters of the novel such as Commandant Kamil, Zeynep, Sami Pasha, Pakize Sultan, Mazhar Efendi, and Mina Mingerli or the incidents such as the Telegraph Office Raid or Declaration of Independence can be grasped as instances of “invention of tradition”, “imagined community”, “historicism”, “anachronism” etc. In the first part of the study, the modernist nationalism theories and their arguments on the constructed feature of nations by nationalism will be discussed. The second part will

analyze the "double epidemics" of the novel and the transition from one type of epidemic to another. In the last part, the nation-building process in Minger will be explicated through the lens of modernist theory. This experience will also contribute to making sense of the national excitement which closes the distances between history and literature, fiction and reality just as Pamuk (2021: 320) states. Since the narration on Minger proves how the excitement itself is prior and the question on reality and fiction is subsidiary.

Giriş

“Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti” ifadesi yalnız Orhan Pamuk’un kendi yazarlık yaşamının değil Türkiye edebiyatının da en bilinen açılış cümlelerinden biridir. Her ne kadar akılda kalıcılığı *Yeni Hayat*’ın yayımlanmasının ardından kitabın pazarlanması için bir reklam kampanyasının sloganı oluşuyla ilişkilendirilebilse de (Wroe, 2014), bu cümlenin genelde metnin ve özelde edebî olanın gücünü vurgulayışı inkâr edilemez. Özellikle kitapların dünyayı anlamak ya da yansıtmaktan ibaret kalmayıp okurlarını ve onların dünyasını dönüştürebilmeye muktedir oluşunu bu biçimde ifade etmesiyle etkisi kalıcılaşır.

Orhan Pamuk’un Mart 2021’de yayımlanan son romanı *Veba Geceleri* de - henüz - *Yeni Hayat*’inki kadar bilindik olmasa da, tıpkı onun gibi, iddiasını yalın biçimde dile getiren ama bu yalınlıkla kıyaslanmayacak derinlikte düşünsel tartışmaları tetikleyen bir açılış cümlesine sahip: “*Bu hem bir tarihi roman hem de roman biçiminde yazılmış bir tarihtir*” (Pamuk, 2021: 11). İlk bakışta bu açılışla eserin birden çok türün karakteristiklerini kendinde barındırışını ya da iki farklı yazın biçimi arasında bir etkileşimi yansıttığı düşünülebilir. Ancak cümlenin sahibinin, sonraki açıklamaları, açılış cümlesinin nasıl yorumlanabileceği meselesini daha da karmaşıklaştırır. Önceki bazı romanlarında olduğu gibi *Veba Geceleri*’nde de üstkurmacaya yönelen Pamuk, bu defa Mina Mingerli’yi yazar/anlatıcı olarak okurunun karşısına çıkarmakta ve bu cümleyi kendisine kurdukmaktadır. Dahası kendisinin aslen bir tarihçi olduğu bilgisini okura ivedi bir şekilde aktaran Mingerli, kaleme aldığı kitabın sadece türler arasında değil profesyonel mesleği ile amatör uğraşı arasında da gidip gelmenin sonucu olduğunu vurgular. Mingerli’nin kaleminden çıkan *Veba Geceleri*, Doğu Akdeniz’de nüfusu Hristiyan-Rum ve Müslüman-Türklerden oluşan Minger Adası’nda 1901’deki veba salgını ile tıbbi mücadelenin nasıl politik bir içerik kazandığını, ada çapında yerleştirilmeye çalışılan karantina uygulamalarının aynı zamanda adanın tıbbi ve siyasi açıdan dünyadan tecrit edilmesi ile sonuçlandığını ve nihayetinde Minger’in nasıl bağımsızlığını ilan edip Minger milletinin nasıl inşa edildiğini kapsamlı bir şekilde anlatmaktadır. Fakat bunu gerçekleştirmede bir tarihçi olarak başvurabileceği arşiv materyalinin yetersizliği ile dayandığı kaynakların tarih disiplini açısından arz ettiği sorunları aşma kaygısı, aynı zamanda eserin tek bir tür altında tanımlamasını güçleştiren faktördür. Örneğin ele alınan “kısa ve dramatik sürede kahramanların öznel kararlarını anlamaya tarih biliminin yetmeyeceği” kanaatiyle roman sanatı yardımı çağrılmıştır (Pamuk, 2021: 11). Dolayısıyla eserin “hem... hem de....” şeklinde bir ilk cümle ile takdim edilmesinin bir nedeni tarihçilerin herhangi bir konu hakkında zaman zaman birbirleri ile çelişen yaklaşımları karşısında özel mektuplaşmalara ya da halk arasında dolaşan söylentilere yaptığı göndermelerken, diğer nedeni de roman türünde bir eserin tarihsel olaylara yer verişindeki varlığı yadırgatıcı değerlendirme, detay ve yorumlardır.

Öte yandan bu açılış cümlesi, Mingerli'nin yazın türleri arasında "bilgi"nin nasıl edinildiği ve sunulduğu üzerinden şekillenmiş hiyerarşiye dair bir kabulünü de yansıtır. Sosyal bilimlerin tarihsel gelişimi boyunca hakikatin odağında yer aldığı tartışmalar, ona erişmeye dönük yöntem ya da ona ulaştıracak kaynağa dair yaklaşım üzerinden seyretmiştir ve farklı yöntem ve kaynaklar, farklı düzeylerde makbul sayılmıştır. Bu noktada okunurluk, kapsam ve etkinlik gibi kıstaslar bir yana tarih ile roman, bizatihi hakikat ile ilişkileri ve onun sunuş biçimleri noktasında denk bulunmaz. Tarihin "gerçekten ne oldu?" sorusundan hareketle bugün ve gelecek için de açıklamalar yapmayı sağlayacak şekilde "geçmişin gerçek öyküsü" niteliğini taşıması ve bu nitelikleriyle sosyal bilim disiplinleri arasında özerk bir kurumsal varlık kazanan ilk dal olması ile kıyaslandığında (Gulbenkian Komisyonu, 2003: 18, 22), kurgusal bir âlem olarak roman içinde yaşanan dünya ile örtüştüğü noktada insanda ancak bir gerçeklik duygusu yaratabilmektedir. Tıpkı tarihçiler gibi, roman yazarı da kurgusal ve gerçek olguları ayıran sınırlamayı kabul eder ancak tarihçiden farklı olarak taklitçi bir yanılısama yaratır (Opperman, 2006: 52-3). Dolayısıyla Mingerli'nin iki farklı tür arasındaki gidiş gelişi, makbul olan tarih disiplinine bir katkı sunmayı hedeflemesinin ancak karşılaştığı sınırlılıklar karşısında tarih kadar makbul olmayışı ve gerçekle ilişkisinin daha dolaylı oluşunun verdiği esneklikle eserini roman türünde kaleme almasının sonucu olarak görülebilir.

Bu bakımdan tarih ile roman, ilkinin gerçeği ikincisinin ise kurguyu yansıtmayı çerçevesinde bir ast-üst ilişkisinin tarafı olarak değerlendirilebilecektir. Her ne kadar gerçek ile kurgu birbirinin zıttı değilse de gerçeğe atfedilen konum, onunla ilişkili yazın türünü de kurgunun üzerine yükseltir. Fakat bu şekilde özetlenebilecek olan mukayesenin ciddi kuşkular yaratacağı konu başlıkları da mevcuttur. Özellikle de Mingerli'nin / Pamuk'un romanının odağında yer alan milliyetçik bunların başında gelir. Keza bir siyasal ideoloji olarak milliyetçiliğin milleti yerleştirdiği bağlam, gerçek-kurgu ve tarih-geçmiş arasında genelleme yapmaya ve söz konusu genellemelerin sunuş biçimlerine doğrudan tesir eder. Örneğin konunun millet olduğu durumlarda tarih ile romanın birbirinden ne ölçüde ayrışabilecekleri kuşkuya açıktır nitekim Balzac'ın "roman, ulusların özel tarihidir" ifadesinde (Stathis, 1996: 83) olduğu gibi her ikisinin iç içe geçtiği durumlar mevcuttur. Ayrıca milletin tarihi söz konusu olduğunda tarih ile gerçek arasında öngörülen ilişki de ciddi sorular yaratır keza millet olmak tarihin yanlış yazılmasını ya da geçmişteki kimi olayların kolektif biçimde unutulmasını da gerektirebilir (Renan'dan aktaran McCrone, 2002: 62-3). Dolayısıyla "gerçek"e yakınlık ya da onu temsili noktasında tarihin romana kıyasla üstünlüğü kadar millet mefhumunun "gerçek"le olan ilişkisi de tartışmaya fazlasıyla açıktır.

Bu çalışma *Veba Geceleri*'nin açılış cümlesinden başlayıp eserin bütününe yayılan söz konusu tartışma gündemini, özellikle milliyetçilik kuramlarının kendi soru ve savları ışığında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Genel itibarıyla milliyetçilik kuramları, millet ve milliyetçiliğin nasıl tanımlanacağı, tarihsel gelişimleri çerçevesinde milletin mi yoksa milliyetçiliğin mi diğerinden önce ortaya çıktığı,

birinin diğzerinin yaratımı ve yaygınlaşmasında ne gibi katkılarının bulunduğu, bu sürecin ne gibi etkenlerce tetiklenip şekillendiği ve Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve modernleşme gibi önemli tarihsel süreç ve gelişmelerin bu noktada ne gibi etkilerinin olduğu sorularına yanıt arayan düşünsel üretim şeklinde tanımlanabilir (Özkırmılı, 2009; Spencer & Wollman, 2002; Smith, 2003). *Veba Geceleri* ise yer yer betimleyici bir bilgi aktarımından ibaret kalan ansiklopedik muhtevasının, zaman zaman da olay örgüsünün karmaşıklaştığı ve heyecanın yükseldiği anlarda macera severliğe hitap eden lezzetinin milliyetçilik kuramları alanındaki farklı gündemlerle kesişimi nedeniyle bu girişim için anlamlı bir örnek olarak kabul edilmiştir. Özellikle milliyetçilik kuramları kapsamında “modernist perspektif”in milletlere atfedilen doğallık, kadimlik, süreklilik ve değışmezlik gibi kabullerin karşısında yer alarak milletlerin ve milliyetçiliklerin modern bir gelişme olduğunu ve özellikle milliyetçilikler tarafından yaratılan milletlere dair deneyimin tarihsel gerçeklerden çok kurguya dayandığına dönük eleştirileri dikkate alındığında, kurgusal bir metnin kurgusal odağı olan Minger Adası ve Minger milliyetçiliği ile kurulacak paralellikler ufuk açıcı olacaktır.

Buradan hareketle çalışmanın ilk kısmında milliyetçiliği ele alan akademik yaklaşımlardan “modernist perspektif” üzerinde durulacak ve söz konusu akımın millet kavramının tarihsel süreç içinde inşa ve icat edildiğine dönük yorumların bir yönden kavramın kurgusallığı noktasında ortaklaştıklarına işaret edilecektir. İkinci kısımda bir salgın romanı olarak *Veba Geceleri*’nin odağının veba ile milliyetçilik arasında nasıl gidip geldiği üzerinde durulacaktır. Üçüncü kısımda Minger’de ulus inşası deneyimi, özellikle modernist perspektiften farklı argümanlarla bir arada yorumlanacaktır. Nihayetinde romanın tabî tutulacağı bu değerlendirme süreci, tam da Pamuk’un ifade ettiği üzere tarih ile edebiyat, efsane ile gerçek, renk ile manası arasındaki ayrımı kaldıran milliyetçi heyecanı (Pamuk, 2021: 320) insanlarda uyandırdıkları üzerinden ele almaya katkı yapacaktır. Keza Minger’e dair tüm anlatılanlar, heyecanın kaynağının gerçek mi yoksa bir kurgu mu sorusunun heyecanın kendisi ve etkisi karşısında ne ölçüde tali kaldığının da bir örneği niteliğindedir.

Modernist Milliyetçilik Kuramları ya da Milletlerin Kurgusallığı

Neredeyse tüm politik ideolojiler gibi ortaya çıkışının miladına Fransız İhtilali’ni yerleştirebileceğimiz milliyetçilik, odağındaki “millet” sözcüğünün tarihsel geçmişi ve göndermede bulunduğu kategorilerin çeşitliliği ile diğzerlerine nazaran farklı bir etki ve yaygınlık alanına sahip olmuştur. Bu durumun neticesinde millet kavramı, siyasi ve toplumsal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıktığı günden beri, insan hayatından daha değerli bir konuma gelirken (Özkırmılı, 2009: 11), milliyetçilik de “Hobbes’lar, Tocqueville’ler, Marx’lar, Weber’ler ölçeğinde büyük düşünürler yaratmamış olması”nı (Anderson, 2011: 19) dezavantajdan avantaja çevirmiş ve son iki yüz yıl boyunca teoriden ziyade pratik yönü güçlü bir ideoloji olma vasfını taşımıştır. Bu vasf ise milliyetçiliğin diğzer ideolojilerle kolay bir şekilde irtibatlanmasına ve neredeyse tüm coğrafyalarda

kopyalanabilir olmasına zemin hazırlayarak hemen her örnekte insanların duygularına hitap eden, kitlesel mobilizasyonu sağlayan ve onu ve 19. yüzyıldan günümüze uzanan zaman diliminde "insanlık tarihinin en başarılı ideolojisi" (Billig, 2002: 33) kılan bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Milliyetçiliğin karşıtlarınca dahi teslim edilen bu önem ve etkisi, onu anlamaya ve çözümlenmeye dönük girişimlerin de çeşitlilik arz etmesine neden olmuştur. Neredeyse 20. yüzyılın ilk yarısına kadar götürülebilecek olan söz konusu girişimlerin ve bunların sonucu olan yaklaşımların günümüzde ulaştığı nokta ise yaygın kabul gören üçlü bir sınıflandırma ile betimlenir: İlkçi (primordialist), Modernist ve Etno-Sembolcü yaklaşımlar (Özkırmı, 2009).

İlkçi yaklaşımlar en genel hâli ile milletleri doğal ya da Eski Çağlardan beri var olan yapılar olarak değerlendirmektedir. Diğer bir deyişle ilkçi yaklaşımların milletlerin tarihin en eski devirlerinden beri var olduğu, kişiye doğumundan itibaren sahip olduğu bir niteliği aşıladığı ve toplumsal yapı dâhilinde gerekli ve doğal bir olgu olduğu şeklindeki milliyetçiliğin genel kabullerine akademik bir destek ve meşruiyet sunduğu söylenebilir. Keza milliyetçiliğin güneşin doğuşu ve batışı gibi kanıksandığı bir ortamda (Hayes, 2010: 11), konunun akademik açıklamasının da bu kanıksayışı haklı çıkaran bir içeriğe sahip olması beklenecektir. Diğer yandan ilkçi yaklaşımlarda kritik bir kabul de milletlerin kronolojik açıdan milliyetçilikten önce geldiklerini savunmaları, milliyetçiliği milletlerin bir ürünü olarak değerlendirmeleridir. Nitekim modernist perspektifin çıkış noktasında bu kabulün reddi yer alacak; milletleri meydana çıkaranın milliyetçiliğin kendisi olduğu (Gellner, 2008: 138) vurgulanacaktır.

Dolayısıyla modernist bakış henüz ilk adımında millet ve milliyetçilik arasındaki kronolojik ilişkiyi tersine çevirmesi ile ilkçi yaklaşımlardan ayrılır. Millet ve milletçilik kavramları modern zamanların ürünü olarak değerlendirilirken ilkçilerin milletin varlığının ekonomik, sosyal, kültürel, tarihsel, coğrafi, vb. herhangi bir başka faktöre indirgenemeyeceği argümanı (Spencer & Wollman, 2002: 27) dikkate alınmaz. Milleti yaratanın doğrudan milliyetçilik olduğu, dolayısıyla tarihsel süreçte önce milliyetçiliğin sonra milletin geldiği ileri sürülür. Söz konusu yaklaşımlar arasında bir ara çözüm ya da orta yol olarak değerlendirilebilecek olan etno-semبولcülük ise Eski Çağlarda halkların etnik bazı temel özellikleri olduğunu ve bunların modern dönemde milliyetçilik tarafından ön plana çıkarıldığını vurgular. Bu yönüyle milletler modernleşme sürecinin bir sonucu olsalar da modern-öncesine ait etnik kökenlere sahiptir. Ancak söz konusu yaklaşımın en önemli figürü olan Anthony D. Smith'in de (2009: 175) kabul ettiği üzere etno-semبولizm bu niteliğiyle modernist yaklaşımın yeni bir şeklini sunmuş olmaktadır. Dolayısıyla modernistlerin milliyetçilik çalışmalarını bütünüyle dönüştürdüklerinin ve hâkim yorumlama tarzını oluşturduklarının en önemli delili olarak kendilerine dönük eleştirel yaklaşımların dahi asgari düzeyde modernist tezlerle uyumlu olmaları gösterilebilir (Dede, 2021: 26). Bu da kavramın

tarihsel geçmişini ve söylemsel düzeyde kendisine atfedilenlerin kapsamlı bir eleştirisinin akademik yaklaşımların temel paradigması haline gelmesi demektir.

Başta Ernst Gellner, Benedict Anderson ve Eric Hobsbawm olmak üzere modernist akımın önde gelen düşünürleri milletlerin modernliği ve milliyetçilik tarafından yaratılmış ve tarihsel ve politik olarak inşa edilmiş topluluklar oldukları hususlarında ortaklaşırken (Zahra, 2010: 96), milleti gerekli ve mümkün kılan koşulların farklı boyutlarına odaklanırlar. Örneğin bu Gellner’de sanayileşmeyle gelen siyasi ve kültürel değişimler, Hobsbawm’da kapitalist ekonomik ilişkiler içindeki devletleri (yeniden) meşrulaştırmaya yönelik çabalar ve Anderson’da gelişen iletişim teknolojilerinin yarattığı olanaklar ile sekülerleşmeyle monarşilerin gerilemesi gibi faktörler olur. Milliyetçiliği siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke olarak tanımlayan Gellner (2008: 78) süreci yönetici sınıfla irtibatlı tekil bir yüksek kültürün daha önce pek çok alt kültüre sahip olan bir topluma ve kitleye empoze edilmesi üzerinden betimler. Keza durağan bir nitelik taşıyan tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin ihtiyacını duyduğu toplumsal örgütlenme biçimi farklı katmanlar arasında bir uyum gerektirir (Gellner, 2008: 127-28). Millettin asli ya da değişmez bir toplumsal birim olmadığı görüşündeki bir diğer modernist olan Eric Hobsbawm da milliyetçiliğin kimi durumlarda önceden var olan kültürleri alıp millete çevirdiğini, kimi zaman da milleti yoktan icat ettiğini belirtir (Hobsbawm, 2006: 24). Buna ek olarak yukarıdan inşa edilenin aşağıda yani kitledeki yansımaları çözümlemeye “ıcat edilen gelenek” kavramsallaştırmasına başvurur (Hobsbawm & Ranger, 2006). İcat edilen gelenekler modernliğin dünyayı sürekli değiştiren ve yenileyen dinamizmi karşısında toplumsal hayatın en azından bazı kısımlarında geçerli olan değişmezlik ve sabitlik arayışına bir yanıt niteliği taşımakta olup görkemli gösteriler, ritüeller ve kutlamalar yoluyla inşa eden ile edilen arasında bir bağ kurulmasını ve kitle nezdinde milliyetçiliğin ideolojik hâkimiyetinin sağlanmasını amaçlar (Cannadine, 2006: 123). Anderson’un analizinde ise “matbuat kapitalizmi” tam da eski dinsel ve politik yapıların sarsılmasıyla oluşan boşluğun millet fikri ve milliyetçilik ile doldurulmasını mümkün kılmasıyla önem arz eder. Matbaanın yaygınlaşması ile birlikte Latince’nin dışındaki dillerde yaygın yapılması ve bunların yayılması mümkün olmuş; matbaa dillere bir sabitlik kazandırarak eski idari halk dillerinden farklı iktidar dilleri yaratmıştır (Anderson, 2009: 51). Özellikle okur-yazarlığın bir imtiyaz olmaktan çıkarak nüfusun daha geniş bir kesimi arasında yayılması, Anderson’un kitabının da ismini oluşturacak bir şekilde bir cemaatin hayal edilmesini kolaylaştırır. Anderson milleti hayal edilmiş bir cemaat olarak betimlerken en küçük milletlerin üyelerinin dahi diğer üyeleri tanımayacağına, onlarla tanışmayacağına, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyeceğine ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayalinin yaşamaya devam edeceğine işaret etmektedir.

Öte yandan ele alınan konu açısından modernist teorilerin taşıdığı en önemli ortak nokta farklı sözcükler aracılığıyla dile getirilse de milletlerin tarihin belli bir noktasında yaratılmış olmasıdır. İnşadan icada, hayalden keşfe uzanan

çeşitlilikteki sözcüklerin her biri sıklıkla yukarıdan aşağı ve merkezden çevreye doğru bir "süreç"e işaret etmektedir ve bu argümanın ortaya konması bir yönden milletlere atfedilen tarihsel karakteristiklerin hakikat ile bağıını tartışmaya açar. Öyle ki, Gellner'in hemen tüm eserlerinde kendisini gösteren eleştirel ve mesafeli tavrı ile Hobsbawm'ın "icat", Anderson'un ise "hayal" sözcükleri üzerinden şekillenen betimlemeleri modernist perspektifin millet ile ilişkisine dair önemli bir soruyu da gündeme getirir: Eğer milletler milliyetçi söylemlerin iddia ettikleri gibi kökenleri oldukça eskiye giden âdeta doğal bir kategori değilse, tarihleri ne ölçüde "gerçek"tir? Ya da tarih ile romanı birbirinden ayıran bir vasıf olarak imlenen "gerçeği yansıtmak" hususu, konu milletin tarihi olduğunda ne kadar mümkün olabilir?

Sorunun yanıtlanmasında ilk olarak değinilmesi gereken modernistlerin bakış açılarının kendi içlerinde de ayrıştığıdır. Özellikle Gellner'in icat, Anderson'un ise hayale atfettikleri arasındaki belli bir mesafe söz konusudur. Gellner'in sözcük seçimi konuya ilişkin tutumuyla da uyumlu bir biçimde pejoratif bir boyutu, yer yer milleti bir uydurma ve yalan ile özdeş görmeyi beraberinde getirmekte (Chatterjee, 1996: 50) ve Gellner'i milliyetçiliğin sahte maskeler takındığını kanıtlama endişesi içine sokmaktadır (Anderson, 2009: 20-1). Millet olgusunun bir yönüyle iktidarlarını sağlamlaştırmak isteyen seçkinlerin, peşlerinden gelenleri milliyetçi ideoloji temelinde seferber ederek yürüttükleri çoğunlukla bilinçli ve yönlendirilen bir proje olma vasfı (Calhoun, 2007: 42-44), onun bu yöndeki tercihine de haklılık boyutu katar. Benzer şekilde "milletlerin, insanları sınıflandırmanın doğal, Tanrı vergisi bir yolu olduğu, doğuştan gelen bir (...) politik kader olduğu iddiası bir mittir" sözleriyle Hobsbawm (2006: 24), milletlerin oluşumunda yapaylık, icat ve sosyal mühendislik gibi unsurlara dikkat çeker ve Gellner ile benzer bir konuma yaklaşır. Anderson ise tercih ettiği "hayal" sözcüğünün yapaylık ve sahtelik anlamına gelmediğini baştan vurgulayışı ile kendisini özellikle Gellner'den ayırmaktadır. Keza burada hayal edilmiş bir cemaat ile işaret edilen gerçeklikten kopuk bir yanılama ya da kurmaca değildir (Durgun, 2011: 59-60) ve milletlerin icat edilmesinin "uydurma" ve "sahtekârlık" ile değil "hayal ve yaratım" ile birlikte düşünülmesi de mümkündür (Anderson, 2009: 20-1). Fakat bu ayrışma dahi modernistlerin, geçmiş ve bugün arası ilişkide tarih yazımının konusu ve gerçekliği yansıtmak konusundaki kuşkularında birbirlerine yaklaşmalarına engel değildir. Öyle ki Anderson dahi henüz ilk adımda milletlerin tarihçilerin gözündeki nesnel modernliği karşısında milliyetçilerin gözünde sahip oldukları öznel kadimlik arasındaki paradoksa dikkat çekmekten kendini alamaz (2009: 19).

Üstelik disiplin itibarıyla tarihin taşıdığı özellikler, konu millet ve milliyetçilik olduğunda gerçek ile bağına ilişkin kuşkuları daha da arttırmaktadır keza bizatihi tarihin ve tarihçinin amaç ve işlevi belli bir araçsallaştırmanın konusu olarak değerlendirilebilir. Ronald Suny'nin vurguladığı üzere "kendi tarih anlayışına sahip olmayan bir millet mümkün değildir" ifadesi tarihin kendini millete adayışının da bir ihtimal olduğunun ve onun gerek kültürel gerek politik

formlarıyla milliyetçiliğin geliştirilip sürdürülmesindeki rolünün altını çizmektedir (Lawrance, 2013: 10). O yüzdendir ki ulusları yaratanın bir yönüyle tarihçiler olduğu söylenebileceği gibi (Schnapper, 1995: 143) tarihçilerin değerlendirilmesinde ulus-devlet kurucuları olarak yerine getirdikleri siyasal misyonlarının bilimsel uğraşlarına üstün tutulmasına da tanık olunmaktadır (Ersanlı, 2006: 16).

Tarihe kuşkuyla yaklaşılmaya gerekçe oluşturacak diğer bir neden de şimdi ile geçmiş arasında kurulan ilişkide milletin belirleyici olduğu bir seçici perspektifin gündeme gelmesidir. Özellikle ulus-devletler çağında tarihin önceliği geçmişe ilişkin hakikatlerden çok ulus-devletin varlığını sürdürmesi meselesi olmakta, bu uğurda gerçeğin tahribatına dahi gündeme gelebilmekte (Çoban, 2010: 40-1) ve içinde bulunulan zaman dilimi için inşa edilen tarih, geçmişte gerçekten olan bitenle hiçbir benzerlik içermeyebilmektedir (Özkırmılı, 2010: 43-4). İki zamanın, anakronizmin ve yer yer millete dair efsanevi bir anlayışın yerleşmesi kaygısıyla kurgusal bir boyutun belirleyici olduğu tarih yazıcılığı, milliyetçiliğin gerektirdiği bütünselliği ortaya koymak adına unutmaya ve hatırlamanın farklı bir bileşenini sergiler. Gerçekleşmemiş olanın hatırlanması ya da gerçekleşmiş olanın unutulması gibi paradoksal durumlar bir yönüyle millî bilincin aşılmasının bir hedef olarak “doğru tarih yazmak”ın önünde olmasının kaçınılmaz sonucudur ve buna kendi savlarını yaralayacak örnekler ve olayları görmezden geliş eşlik eder (Aydın, 1998: 59). Üstelik bu durum geçmiş ile bugün arasındaki mesafenin tespiti gibi daha az tartışmalı konu başlıkları için de böyledir. Keza tarih bir yönüyle yakın zamanların ürünü olan kabul ve geleneklerin ayrıca ezelden beri varmış gibi görünebilmelerini sağlar (Özkırmılı, 2010: 42-3, 64).

Başta işaret edildiği üzere roman ile tarihi birbirinden ayırmak adına “gerçek”e sadakat ya da onu yansıtmak gibi ilkelere göndermede bulunmak modernist yaklaşımların tarihe ilişkin eleştirilerinin ışığında anlamsızlaşmaktadır. Nitekim romana atfedilen milliyetçi tarihin gereklerini yerine getirmek için tarihi tahrif etmek (Eldem, 2021) ya da tarihin bir anının ele alınışında tarihte seçme yapmak ve öne çıkarılmak istenen ana odaklanmak (Türkeş, 2011: 81) gibi özelliklerin her biri bizatihi tarih için de geçerlidir. Üstelik bu yöndeki yaklaşımları eleştirel kılan, tarihi romana üstün tutmak bir yana, tarihin roman ve hikâyeye ne denli yaklaştığını ortaya koymaları olmuştur. Millî tarih yazımı, nitelik itibarıyla bir yorum / hikâyeye üretimi anlamına geldiği gibi (Calhoun, 2007: 71), ulaşılmak istenen amaç da hakikatin kendisi değil “hikâyeye kurguları yoluyla ‘hakikat etkileri’ yaratmak” olmaktadır (Jusdanis, 1998: 228). Dolayısıyla sosyal bilimlerin pozitivism ışığında şekillenmiş kendi ayırım ve dalları arasında gerçekle ilişkisine atıfla belli bir hiyerarşik konuma yerleştirilen tarihin konumu giderek sarsılırken bu durumun tetikleyicileri arasında millet olgusu ile ilişkisi önemli pay sahibi olmuştur. Tarihin biri vuku bulan diğeri ise vuku bulanın anlatısı ya da söylemi olmak gibi iki anlamı olduğu göz önüne alındığında, geçmiş olan tarihten ziyade

şimdiyi şekillendiren bilincin bir parçası olan tarihin ön planda olduğu (Liakos, 2008: 94-5) giderek daha fazla kabul görmüştür.

Veba Geceleri odağında ise bu geçiş son derece kritik bir önem taşımaktadır. Romanda yer alan "ilk kurşunu kimin attığı konusunda Osmanlı ve Türk yazarları için ayrı; Minger milliyetçisi tarihçilerin ayrı ve geri kalan dünyanın ayrı iddiaları vardır" (Pamuk, 2021: 317) ifadesi Minger'e dair tikel bir gönderme değil, tarihin mensubu olunan millet üzerinden göreceliğini örneklendiren bir tespit olup hemen hemen tüm ulus-devlet süreçlerinde kendisini gösteren bir genel durumun altını çizmektir. Bu bakımdan da Pamuk'un edebî mahareti ile roman, değinilen "hakikat etkisi" yaratımının son derece önemli bir örneği olarak görülebilir. Kurgusal bir ülkeyi ve milleti konu edinen kurgusal bir metnin milliyetçiliğin gelişimi ve milletin inşası bakımından kurgusal olmayan dünya ile taşıdığı sayısız benzerlikler, millet ve milliyetçiliğin gerçek ile kurgu ve tarih ile roman arasındaki sınırları görünmez kıldığı gibi (Pamuk, 2021: 320) Minger tarihi aracılığıyla dünya (ve kuşkusuz Türkiye) tarihine de farklı bir biçimde yaklaşabilme olanağını sunmaktadır.

Veba Salgını - Milliyetçilik Salgını

Çıkış noktası ve başlığı itibarıyla *Veba Geceleri* yarı Hristiyan Rum, diğer yarı Müslüman Türklerden oluşan bir nüfusa sahip, Doğu Akdeniz'de Osmanlı Devleti'ne bağlı bir vilayet olarak betimlenen Minger Adası'nda 1901 yılında ortaya çıkan veba salgınına konu edinmektedir. Pamuk'un betimlediği dünyada, 20. yüzyılın başında başta Hindistan olmak üzere Doğu'yu kasıp kavuran veba, önce İzmir'e oradan da Minger Adası'na sıçrar. İzmir'de Abdülhamit tarafından görevlendirilmiş olan Sağlık Başmüfettişi ve kimyager Bonkowski Paşa'nın vebayı karantina uygulaması ve alınan diğer tedbirler sayesinde kısa sürede ve görece az bir can kaybı ile bitirebilmesinin akabinde yeni durağı - yine padişahın emriyle - vakaların görülmeye başlandığı Minger Adası olur. Bu açıdan başlangıçta Pamuk'un okurunda, başkarakteri Bonkowski Paşa olan ve kendisinin Minger'deki salgın ile mücadelesini konu edinen bir romanla karşı karşıya olduğu izlenimini uyandırır. Dolayısıyla bu nitelikleri itibarıyla *Veba Geceleri*'nin salgın edebiyatı türünde bir roman örneği olarak değerlendirilmesi yerindedir (Nakıboğlu, 2021: 315). Üstelik anlatının ilk sayfalarında karşılaşılan Minger Valisi Sami Paşa'nın Minger'in eğitim düzeyi, dinî mensubiyet, salgın hastalıklara ilişkin bilinç ve toplumsal yapıya ilişkin diğer karakteristikleri ile İzmir'den oldukça farklı ve karantina gibi tedbirlerin uygulanabilmesi konusunda dezavantajlı durumda olduğuna dair yorumları (Pamuk, 2021: 23) ya da ortada bir salgının değil salgın bahanesi ile dört yıl önce Girit'te olduğu gibi bir Müslüman-Hristiyan çatışması çıkararak adayı Osmanlı'dan koparmak isteyen Düvel-i Muazzama'nın oyunlarının olduğuna dair teorileri³ (Pamuk, 2021: 42) de romanın salgın edebiyatı ile ilişkisini

³ Üstelik Sami Paşa'nın bu düşüncesinde yalnız olmadığı da kısa sürede anlaşılacaktır. Örneğin Murakebe Müdürü Mazhar Efendi de "Konsoloslar, Yunan ve Türk milliyetçileri, Girit'in Osmanlı'dan koparılmasını kendilerine örnek

gölgelemez. Keza iktidar eleştirisi salgın edebiyatı türündeki eserlerin vazgeçilmez bir unsurudur ve salgın, iktidar eleştirisi yapmak isteyen yazarların en çok başvurdukları temalardan biridir (Nakıboğlu, 2021: 325).

Öte yandan kısa bir süre içinde Bonkowski Paşa'nın faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi, bu gelişme üzerine kendisi ile aynı gemide yolcu etmekte olan V. Murat'ın kızı ve Abdülhamid'in yeğeni olan Pakize Sultan, eşi Doktor Nuri ve seyahatlerinde onlara eşlik eden Kolağası Kamil'in Bonkowski Paşa cinayetini ve salgını çözmek üzere Minger'e çıkmaları ve özellikle Abdülhamid'in Doktor Nuri'ye cinayeti çözme konusunda bolca Sherlock Holmes göndermesine başvuran telkinleri ile anlatının sınırlarını giderek polisliye de kaydırmaktadır. Fakat okur için türsel sınırların iç içe geçmişliğine bağlı bocalama çok uzamayacak, özellikle Kolağası Kamil etrafında gelişen olaylar Bonkowski cinayetini (ve hatta devamında işlenen diğer cinayetleri de) önemsizleştirecektir.

Minger'de doğup büyüyen ve Mingerceye aşına olan, Pakize Sultan ile Nuri ikilisinin adaya ayak basmaları ile birlikte Minger'in güzelliğine ve Mingerli olmanın anlamına temas edışı ile tanımaya başladığımız⁴ ve devamında Mizancı Murat okuyarak Fransız Devrimi'ne aşinalık kazandığını, Harbiye yıllarında "liberte, egalite, fraternite" şiarının sevdasına kapıldığını öğreneceğimiz Kolağası Kamil'in romandaki ağırlığı arttıkça *Veba Geceleri*'nin salgın romanı olma vasfı pekişecek ve hatta onu bir tür "çifte salgın" anlatısına dönüştürecektir. Leerssen'in milliyetçiliği "Avrupa kökenli bir salgın" olarak tanımlayışı anımsandığında (2006: 56), Doğu'dan gelen veba salgınıyla Batı'dan gelen milliyetçilik salgının buluştuğu ve etrafı bütünüyle sardığı yer olarak karşımıza Minger çıkar. Dolayısıyla eserin kalanında Minger'in iki salgın arasında gidip gelen tarihine tanıklık edilir.

20. yüzyılın başı itibarıyla vebadan değilse de milliyetçilik salgınından mustarip olmak imparatorluklar adına genellik arz eden bir durumdur. Osmanlı Devleti bunun bir istisnası olmadığı gibi egemen olduğu farklı coğrafyalarda ortaya çıkan semptomlar ve bunlarla mücadele, son dönem siyasal yaşantının ana gündemini oluşturur. Bu durumun *Veba Geceleri*'ni de etkisi altına alan boyutu, iki salgının eş zamanlı yaşandığı Minger'e dair anlatının vebayı kaçınılmaz biçimde milliyetçiliğin gölgesinde bırakması olur. Pamuk'un tarihçi Mina Mingerli üzerinden yansıttığı tercih, eserin ilerleyen kısımları ile birlikte vebaya Minger milliyetçiliğinin ve devamında ulus-devletin ortaya çıkıp ivme kazandığı süreci mümkün kılan tetikleyici olarak yer verilmesidir. Uzun uzun betimlenmiş veba semptomlarının yerini ulusal seremonilere dair detaylara, hastalarda gözlenen hıyarcığa dair bilgilendirmenin yerini bayrak ve sancağa ilişkin aktarımlara, hastaların son anlarındaki ıstıraplarının yerini milliyetçi coşku ve kutlamalara

anılar ve başka pek çok takım bu veba ve karantina belasının büyümesini, uluslararası bir boyut kazanmasını istiyorlar" iddiasında bulunur (Pamuk, 2021: 42).

4 Bu noktada adaya çıkışlarında kendisine Minger'in en çok hangi yönünü sevdiği sorulan Kamil'in "her şeyini severim" yanıtını vermesi de anlam kazanır. Kamil sözlerini "Minger Adası'nın en güzel yanı her şeyin benim bildiğim gibi ve bana göre olmasıdır, efendim!" şeklinde sürdürür (Pamuk, 2021: 74).

bırakması bu tercihin yansımaları arasındadır. Bağımsızlığa giden yolda adanın İngiliz, Fransız, Rus savaş gemileri ve "Ayyıldızlı bayraklı Mahmudiye zırhlısı" tarafından vebadan karantinasız, tecritsiz, doktorsuz kaçanları durdurmak amacıyla ablukaya alınması (Pamuk, 2021: 256); devrimin vurucu gücü olup bağımsızlık sonrasında yapılacak reformlarla modern ordunun temelini oluşturacak olan "Karantina Neferleri"nin Kolağası Kamil'in önderliğinde ortaya çıkışı (Pamuk, 2021: 506); Vali Sami Paşa'nın Abdülhamid'ten ve dolayısıyla Osmanlı idaresinden duygusal kopuşunun padişahın Mingerlilerin canlarının kurtulmasından çok hastalığın İstanbul'a ve Avrupa'ya bulaşmasını önemsemesi nedeniyle olması (Pamuk, 2021: 235); benzer bir şekilde Avrupalı ve Rumlardan koruma bekleyen Ortodoks Rumlar'ın Avrupalıların önce kendilerini düşündüklerini görmeleri, Müslümanların da Abdülhamit'in kendilerini terk ettiğini hissetmeleri ve ada dışındakilere duydukları öfke ile tarafların ilk kez devlet aygıtı ve ticaret dışında birbirlerine yaklaşmaları (Pamuk, 2021: 257-58) gibi millî uyanış ve Minger'in bağımsızlığına ilişkin gelişmeler doğrudan veba salgının süreci ile ilişkilidir.

Tıbbi olanın politik olanı mümkün kılmasının romandaki en somut örnekleri ise sonu bağımsızlığa varacak iki temel olayın gerçekleşmesindeki detaylardır. Kolağası Kamil'in 22 Haziran 1901'de gerçekleştirdiği "Telgrafhane Baskını"nın gerekçesi Abdülhamid'den telgrafla emir aldıkça adada vebadan kurtulup selamete çıkmasının mümkün olmadığı iddiası olurken (Pamuk, 2021: 267, 323); 28 Haziran 1901'de Minger'in hürriyet ve istiklalinin valilik balkonundan duyurulması ile sonuçlanacak olaylar yine salgın tedbirlerine dair bir toplantı esnasında gerçekleşir (Pamuk, 2021: 320-23). Öyle ki Kamil'in "İstanbul'dan telgraf beklemeden kendimizi idare etmek" fikrini ilk dile getirişindeki amaç millet, eşitlik, özgürlük, adalet ya da bağımsızlık değil karantinanın bitmesi ve hastalığın dinmesidir.

Dahası *Veba Geceleri*'nin bir "çifte salgın" romanı oluşu, esere ölüm kadar yaşamı ve belki de ölümsüzlüğü konu edinmesi olanağını sağlar. Veba salgının kaçınılmaz sonu bireylerin ölümü iken milliyetçilik salgınının nihai amacı Minger milletinin ebedî yaşamıdır. Ölü sayısının her geçen gün katlanarak arttığı ortamın aynı zamanda bir milletin doğumu ile kesişmesi bu açıdan millet mefhumuna oldukça ironik bir anlam yükler, onu ölümcül bir salgınla baş etmenin önüne geçecek bir duyusal, edimsel alana dönüştürür. Üstelik bu durum sadece sıradan insanların değil bağımsızlık sürecinin aktörü olan kişilerin ölümleri için de geçerlidir. Bağımsızlığın hemen ardından Kolağası Kamil'in, karısı Zeynep'in, Vali Sami Paşa'nın ve yıllar sonra Pakize Sultan'ın vücutları toprak olsa da payidar kalan Minger'dir. Okurun romanın finalinde anlatıcı Mina Mingerli'nin Pakize Sultan'ın torunu olduğunu öğrenmesi de bu açıdan bir tesadüfün ötesinde anlam taşır. Anderson'un milleti "homojen ve içi boş bir zamanda takvim boyunca ilerleyen bir sosyolojik organizma" olarak betimleyişi (2009: 40-1) anımsandığında, Minger ve anlatı adına ihtiyacı duyulan sürekliliğin somut karşılığı torun Mina Mingerli olur. Ayrıca bu noktada Benedict Anderson'un

yeniden gündeme gelmesi nedensiz değildir. Bir salgın romanı olarak *Veba Geceleri*'nin odağının vebadan milliyetçiliğe kaydığı kısımlar, aynı zamanda milliyetçiliğe dair modernist yorumların birçok veçhesiyle anımsanabileceği ve yansımalarının takip edilebileceği bir alan sunmaktadır.

Minger Milletinin İnşası

İtalya'yı yarattık, şimdi sıra İtalyanları yaratmakta (D'Azeglio'dan aktaran Killenger, 2002: 1).

Mingerliler bu adada Mingerli olmuşlardır (Pamuk, 2021: 374).

Veba Geceleri'nin hacmi ve anlatıdaki detaycılık üzerinden değerlendirildiğinde Minger'in bağımsızlığının aktarıldığı kısımlar farklı sebeplerle dikkat çekmektedir. İlk olarak Minger milliyetçiliğinin asimilasyon ya da birleşmeden çok mevcut devletle çatışmayı ve ondan kopuşu hedefleyen bir vasıf taşıdığını ve akabinde “köylülerin Fransızlar haline dönüşmesini dile getiren Eugen Weber'in görüşlerini ya da İtalya yaratıldıktan sonra artık İtalyanları yapmak gerektiğini söyleyen D'Azeglio'nun gözlemini akla getiren birleştirici bir süreç” olduğunu (Breuilly, 2008: 31) iddia etmek yanlış olmayacaktır. Söz konusu kopuşun destansı mücadeleleri, uzun bir çatışma sürecini ya da kahramanlık öykülerini sınırlı olarak içerdği aşikârdır. Ancak veba salgınının ada dışına çıkmasını engellemeye dönük kuşatma nedeniyle adanın kendisi bizatihi dünyanın kalanından koparılmış durumdadır ve bu yalıtılmışlık hâlinin elit (diğer bir deyişle Kolağası Kamil, Vali Sami Paşa, Murakabe Müdürü Mazhar Efendi, Doktor Nuri vd.) ile kitlede (diğer bir deyişle Minger'de yaşamakta olan Müslüman ve Rum nüfus) bir maya tesiri yaptığından bahsetmek mümkündür. Özellikle kıdemli bir Osmanlı bürokrati olan Vali Sami Paşa'nın yerine tayin edilen valinin ölümü ile sonuçlanacak bir karmaşaya dâhil oluşunda, birbiri ardına gelen tesadüfler kadar ideolojik konumlanışındaki dönüşüm etkilidir. Milliyetçilik “babalarını ve onların görüşlerini reddeden evlatların dünya görüşü” olarak tanımlandığında (Kedouire, 1993: 95), Sami Paşa'nın “Osmanlı âleminde babası tarafından unutulmuş ve yüksek mertebeye tarafından yeterince sevilmeyen yalnız kulun klasik kalp kırıklığı”ndan (Pamuk, 2021: 235) mustarip olunca çareyi Minger'e sarılmakta bulması şaşırtıcı olmayacaktır.

Ayrıca Minger, kopuşun siyasi ya da askeri boyutlarından önce milliyetçiliklerin gelişimi noktasında kritik önem taşıyan iletişim konusunda sunduklarıyla ayırt edici bir vasıf taşır. Karl Deutch (1966) *Nationalism and Social Communication* adlı eserinde milletin ancak modern bir gelişme olarak iletişim ile mümkün olduğunu ve verili bir coğrafyada dağınık durumdakileri bir millet hâline getirenin bizzat bileşeni hâline geldikleri iletişim ağı olduğunu iddia ederken, bu yaklaşım Kamil'in daha sonra her yıl 22 Haziran'da “Telgraf Bayramı” olarak kutlanacak telgrafhane baskını (Pamuk, 2021: 267) anlamlandırmaya katkı sunmaktadır. Fiziki olarak etrafı savaş gemileri ile kuşatılan adada Kamil'in telgraf hattını kesmesi, Osmanlı Devleti'nden kopuşu perçinlemekle kalmaz, adada

yaşayanların dünyaya ve kendilerine bakışı açısından da bir yenilik anlamına gelir. Deutch'un iletişim teorisi verili bir haberleşme ağına dâhil olanlar arasında yerel bütün farklılıkların silineceği ve türdeş düşünceler ve duygulara dayalı bir sosyal birlik sağlanmış olacağı öngörüsüne dayanırken (Öğün, 2000: 72), Kamil söz konusu birliği adayı bir başka haberleşme ağının dışına çıkararak gerçekleştirir.

Kopuşun bir şekilde mümkün olmasıyla birlikte, Minger Adası'nın sonraki adımlar için ihtiyacı duyulanları sunmada son derece cömert olduğu da dikkate alınmalıdır. Öyle ki bir grubun "etnik cemaat" sayılabilmesi için gerekli olan isim, ortak atalar,⁵ paylaşılan tarihsel bellek, paylaşılan kültür, bir toprak parçasına aidiyet gibi koşulların her biri (Smith, 2002) Minger'de mevcuttur ve bağımsızlığın ilan edildiği andan itibaren girilen de bireylerin kendilerini bu cemaate ait hissetmelerinin sağlanması olacaktır. Bu doğrultuda gösterilen çaba henüz ilk adımda bir söylem olarak milliyetçiliğe sarılmakta gözlenebilir. Bağımsızlıkla birlikte Kamil ve Sami, "dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve içine yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın ve retorikğin üretimi"nin (Calhoun, 2007: 7-8) son derece mahir örnekleridir:

Fevkalade günler yaşadığımızın farkındasınız. Yüce Minger milletinin veba karşısında mevcudiyet mücadelesi verdiğine şahidiz. Bir yandan bu kavgayı idare ederken, diğer yandan da Mingerlilerin medeni milletler sahnesine çıkmasına gayri ihtiyari şahit oluyoruz (Pamuk, 2021: 340).

Ben bir Mingerliyim! Mingerli olmakla gururlu hatta mağrurum. Kendimi dünya milletleri kardeşliğinin şerefli ve eşit bir üyesi olarak gördüğüm için bahtiyarım. Ama dünya milletleri kardeşliğinin de benim Minger'ime, benim adama, benim Mingerce hürmet etmesini arzuluyorum. Yarın oğlum doğunca evde, bu adadaki herkes gibi, Mingerce konuşacaktır. Mektep günü gelince çocuklarımızın evde konuştuıkları sözlerden utanıp bunları unutmalarını istemediğimiz için ve bütün dünyanın gözleri önünde Minger milleti vebada kırılıp yok olmasın diye bu kararları alıyoruz (Pamuk, 2021: 341).

Fakat bu manzara, ne Minger milletinin ortaya çıkışının tesadüfi boyutlar taşımaya ne de sürecin anlatımında parodi ve ironinin devreye girmesine engeldir. Özetleyecek olursak, valilik binasında yapılacak toplantı ile Hıristiyan ve Müslüman din görevlilerin ortak çağrısıyla halka karantinaya uymalarının telkini planlanmıştır. Ancak bu süreçte Sami Paşa azledilmiş durumdadır ve bunun ortaya çıkmaması için atanan yeni valiyi zorla alıkoymuştur. Toplantı hazırlıkları

5 Ortak ata vurgusunun dikkat çekici bir örneği vebadan dolayı anne ve babasını kaybeden çocukların adada ölüm kalım mücadelesi vermesi, boş evlere saklanmaları ve portakal toplayıp ceviz çalarak yaşamaya çalışmalarının romantize edilmiş biçimidir. Sonradan Minger İzci Teşkilatı'nın temelini de dayandırılacağı bu çocuklardan "Aral Gölü yöresinden binlerce yıl önce gelmiş en eski, en saf ve hakiki Minger evlatları" şeklinde bahsedilir (Pamuk, 2021: 278).

esnasında Sami Paşa'nın karşıtı eşkıyalar yeni valiyi kurtarıp onunla binayı basmıştır. Kimin kime neden ateş ettiğinin dahi anlaşılmadığı çatışmada yeni vali ölmüş, o ana kadar görevden azledildiğini herkesten gizleyen Sami Paşa ise bu karmaşada kimsenin karantina telkinini dinlemeyeceğinden hareketle yılgınlığa kapılmıştır. Tam bu noktada Kolağası Kamil “şimdi biz ileri bir adım atar ihtilali ilan edersek, terakkiperver Minger milleti bizimle birlikte bir değil iki adım atacaktır” sözleriyle Vali'ye Minger'in bağımsızlığını ilan etmesi telkininde bulunur (Pamuk, 2021: 322). Kuşkusuz bu teklifin ileri sürülebilmesi ve kabul görmesi ortamın ambiyansı ile ilişkilidir çünkü bağımsızlık fikri, çatışma esnasında Kamil'in eline geçen Eczacı Nikiforos'un dükkânının Minger Kalesi'nin külahlı kulesi, Beyaz Dağ ve Minger gülünün işlendiği reklam bezinin kırmızı ışığının ve barut kokusunun sardığı salonda telaffuz edilmektedir.⁶ Ve Kamil'in bir elinde nagant tabanca, diğer elinde yakında Minger'in bayrağı olacak reklam bezi ve göğsündeki kahramanlık madalyası ile balkondan meydana kalabalığa “Yaşasın Minger! Yaşasın Mingerliler! Yaşasın Minger milleti!”, “Minger Mingerlileridir”, Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” gibi sloganlarla seslenmesi bağımsızlığın ilanına karşılık gelir. Önce din adamlarının karantinaya dair açıklamasını dinlemek üzere toplanan ancak çatışma sesleri ve karmaşanın uyandırdığı merakla sayıları giderek artan kalabalık, balkondaki bu konuşma ile bir anda “Minger milleti” olmuştur ve Kamil'i binadan el ve omuzlarının üzerinde çıkarırlar. Bağımsızlığını kazanan milletin önderi Kamil ile bütünleşip coşkuya kapıldığı bu an sonradan yağlıboya resimlere de konu olacaktır (Pamuk, 2021: 326-332).

Görüldüğü üzere Pamuk'un Minger'in kuruluş öyküsünü aktarışı, farklı resmi tarih yazımı örnekleriyle kurguyu ve kurguyla parodiyi iç içe geçirmiş hâldedir ve romanın konusu itibarıyla zirve noktası olan bağımsızlık ilanı, aynı zamanda parodi yoluyla resmi tarih anlatılarının sorgulanması anlamını da taşır (Parla, 2021). Bir roman kahramanı olarak Kolağası Kamil'in “Komutan” unvanını da alarak Minger'in ilk cumhurbaşkanı oluşu, bizzat Mina Mingerli tarafından vurgulandığı üzere tarihin ulu tasarımlardan değil çoğu zaman rastlantılardan oluştuğunun örneği olarak yorumlanabilir (Parla, 2021). Fakat Kamil ve Minger'i milliyetçilik tartışmaları açısından anlamlı hâle getiren salt bağımsızlık sürecinin nitelikleri değil, rastlantı sonucu olsa da Minger'in kurucusu olduktan sonraki faaliyetleridir de. Çünkü Komutan Kamil'in vebadan ölümüyle kısa süren ancak karşıdevrimin bastırılmasıyla birlikte Mazhar Efendi eliyle ivme kazacak olan faaliyet planının çerçevesini Gellner'de bulmak, kuşkusuz rastlantıdan fazlasını içermektedir:

6 “Kolağası bitişikteki ceviz dolabın vitrin camının itiş kakis arasında kırıldığını da gördü. Sami Paşa'nın adamlarının ve inzibatlarının Salgınhane odasına yaklaştıklarını fark edince, ceviz dolabın en alt gözündeki sandığı biraz dışarı çekti, kiltsiz kapağını açtı ve katlanmış iki kilimin altından üzerine La Rose du Levant'ın amblemi olan Minger Kalesi'nin özel külahlı kulesi, Beyaz Dağ ve Minger gülü işlenmiş koyu kırmızı ve pembe renkli bayrak misali işlemeli kumaşı çekip çıkardı. Kırmızı kumaşlı, pembe güllü bayrak bir anda soluk ışıkların altında canlanacak bir yer aradı sanki. Kolağası balkona doğru iki adım atınca, kumaş sanki istediği ışığı buldu ve silah seslerinin korkusuyla sinmiş olan misafirlerin korkulu bakışları altında toplantı salonunu bir anda kıpkırmızı yaptı” (Pamuk, 2021: 320).

Ulusçuluk, ulusların bir ürünü değildir, tam tersine, ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir. Kabul etmek gerekir ki ulusçuluk önceden var olan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapıyor ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürüyor olsa bile bu kültürel zenginlikten yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali, eskiye ait olduğu sanılan birtakım saf özellikler gündeme gelir (...) Ulusçuluğun kullandığı kültürel parçalar ve yamalar çoğu kez gelişigüzel yaratılmış tarihsel icatlardır. Zaten eski parça ve yamaların herhangi biri de iş görürdü; ancak bundan, ulusçuluğun somut biçimlerine varana dek girdiği kılıkların verebileceği izlenimin aksine, ulusçuluk ilkesinin kendisinin olumsal ve raslantısal olduğu sonucu çıkmaz. Hiçbir şey bu varsayım kadar gerçekdışı olamaz. Ulusçuluk yalnız görüldüğü gibi olmamakla kalmaz, her şeyden önce kendine görüldüğü gibi değildir. Korumak ve yeniden canlandırmak iddiasında olduğu kültürler çoğu kez ya kendi icadıdır ya da tanınmayacak kadar değişmiştir (Gellner, 2008: 138-39).

Önce Kamil ve devam eden süreçte eski Murakabe Müdürü, yeni Başkan Mazhar Efendi döneminde yürütülen politikaların ana hatları tam da bu alıntı üzerinden takip edilebilir. Romanda aktarıldığı biçimiyle Minger'de söz konusu olan Mingerenin yeniden canlandırılması, özellikle Kamil ve eşi Zeynep üzerinden geleneklerin icat edilmesi ve Mingerlilerin kökenine dair saf özelliklere işaret edilmesi durumlarıdır.

Milliyetçiliğin tarihsel gelişimi ve ulus-devletler çağında kaçınılmaz bir şekilde ön planda olan dil meselesinin Minger örneğinde de benzer bir özellik taşımasında şaşırtıcı bir yön yoktur. Herder'den Humboldt, Schlegel ve Grimm kuşağına uzanan çizgi boyunca dil, millî kimliğin öz ruhu olarak görülmüş, bu önemin bir parçası olarak gramer kurallarının şekillendirilmesi, sadeleştirme, eski dilleri canlandırma çabaları ve diğer dilsel planlar birçok kültürel-milliyetçi girişimin çabası olmuştur (Leerssen, 2006: 569). Minger'de bu yönde atılan adımların teori ve pratiğinde yer alan isim bizzat Komutan Kamil olurken, mevcut Mingerenin işlenerek bir milletin sembolü hâline getirilmesine fazlasıyla mesai harcamıştır.

Nüfus yapısına bağlı olarak adada konuşulan başlıca dil Rumcadır ve bunu Türkçe takip etmektedir. Zor ve kadim bir nitelik taşıyan Mingerce ise bağımsızlık öncesi süreçte ancak sınırlı sayıda insan tarafından bilinmekte, istisnai olarak ve "çarşıda alışveriş etmeye" yetecek seviyede kullanılmaktadır. Fakat bağımsızlığına kavuşmuş adada millî bilincin üzerinde yükseleceği temel olarak bu dilin önemli bir işlev görebileceği fikri Kamil'de baskındır. Öyle ki eski vali ve yeni Başnazır Sami Paşa'nın önderliğinde yazımına girilen ve ilk maddeleri devletin yönetim biçimine, teşkilatına ve geçerli hukuk yapısına dair ilkeleri içeren Anayasa için Kamil'in ilk önerisi "Minger'de, Minger milletinin ve Mingerya'nın öz

dili Mingerce konuşulur! Devletin resmî dili geçici olarak Türkçe ve Rumcadır” (Pamuk, 2021: 340) maddesi olur. Ayrıca ölümü nedeni ile çok uzun sürmeyen cumhurbaşkanlığının önde gelen faaliyetleri arasında adanın Müslüman aktarları ve Hıristiyan eczacılarıyla şifalı otların ve ilaçların; Rum balıkçılarıyla deniz ürünlerinin, kayıkçılık ve yelkencilik terimlerinin; aşevi ve lokanta sahipleriyle adada pişen yemeklerin Mingercesini kayda geçirmek için yaptığı toplantılar (Pamuk, 2021: 369) ile iki yüz yetmiş dokuz sokak, meydan, cadde ve köprüye verdiği adlar (Pamuk, 2021: 368) yer almaktadır. Dahası Kamil’in ölüm döşeğindeki anları dahi Mingerceye ve bu dilin kullanımına hizmete devam etmiştir. Son gecesinde zikrettiği yüz yirmi dokuz Mingerce kelime sonraki dönemlerde devlet dairelerinin duvarlarında, posterlerde, pullarda, takvimlerde, telgraf ve alfabe eğitiminde ve edebiyatta “Komutan’ın kelimeleri” olarak kullanılmıştır (Pamuk, 2021: 404).

Kamil’in Mingerce konusuna attığı adımların devamı, salgının da sona ermesinin sunduğu olanaklarla Başkan Mazhar döneminde getirilecektir. Minger’in bir Osmanlı vilayeti olduğu dönem görevi gereği ayrılıkçı hareketlere dair istihbarat faaliyetleri yürüten ve buna bağlı olarak sadece Rum milliyetçilerini vb. değil Mingerce bilenleri de fişleyen (Pamuk, 2021: 89) Mazhar Efendi, başkanlığında Kamil’e şükranını “kim bilir, bütün bir millet önce dilini unutacak, sonra da kaybolup gidecekti” sözleriyle ifade etmiş (Pamuk, 2021: 480) ve Kamil’in açtığı yolda yeni adımlarla ilerlemiştir. Bu doğrultuda adada yaşamakta olan arkeolog⁷ Selim Sahir’den yardım alınmış, kendisiyle birlikte Rum ile Müslüman öğretmenlerden oluşan heyete Minger alfabesi hazırlanmış ve Mingerce’nin öğretilmesine hemen başlanarak bu doğrultuda yeni okullar açılmıştır. Ayrıca Mingerce’nin kullanımının teşviki için bu dilde yazılan evraklara öncelik verilmiş, çocuklarına Rumca ve Türkçe isim koymak isteyenlere zorluk çıkarılırken Mingerce isim koyanlar nüfusa hemen kaydedilmiş ve adadaki tüm dükkânların adlarının yeni harflerle yazılması zorunlu tutulmuştur (Pamuk, 2011: 501).

Mingerce’nin konuşma dilinin teşekkülü, filoloji, alfabe ve gramer gibi konular kadar kritik bir etkisi de dolaylı yoldan Komutan Kamil ve eşi Zeynep üzerinden şekillenen ikonografideki payıdır. Kamil kendisinden on dört yaş küçük Zeynep ile salgın döneminde adaya gelişinin hemen ardından tesadüfen tanışmış ve evlenmiş, Zeynep hamileliğinin henüz başlarında, Kamil de Zeynep’in hemen ardından hayatını kaybetmiştir. Fakat Zeynep’in ölümünün ardından Cumhurbaşkanı Kamil’in onu yerleştiği konum ile Mazhar döneminde Kamil ve Zeynep’in birlikte yerleştilikleri konum, milletlerin teşekkülünde ihtiyacı

⁷ Bu noktada Minger’deki yeni rejimin bir arkeolog ile girdiği işbirliği nedensiz değildir. Söz konusu disiplin 19. yüzyılda milli kimliğin tanımlanmasında yeni devlet modellerinin en büyük yardımcılarından biri olmuştur (Vahapoğlu, 2021). Bu durumun bir benzerine Türkiye’deki ulus-inşası sürecinde rastlamak mümkündür. Erken cumhuriyet döneminde Osmanlı ve İslâm öncesi döneme vurgu yapmak için sosyolojik yerine daha çok antropolojik ve arkeolojik çalışmalardan faydalanılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde bu iki alan revaçta olmuştur (bkz. Aydın, 2009).

duyulan ikonları, simgeleri ve bunların kişileştirilmesi hususunun Minger'deki yansımalarını sağlamıştır. Mingerce ise Kamil ve Zeynep ilişkisinin kurucusu olarak betimlenir. Kamil Zeynep'in ölümünün ardından basına yaptığı açıklamalarda Zeynep'le aralarında yaş farkı yokmuşçasına okul arkadaşı olduklarını belirtmiş, öğretmenlerinin baskılarına rağmen Mingerce konuşabilme arzusunun henüz o yıllarda ikisini hayat arkadaşı kıldığını ve bu dili konuşurken ruhlarındaki bütün renklerin esrarlı şiirinin ortaya çıktığını ifade etmiştir (Pamuk, 2021: 394). Onun bu beyanı sonradan detaylandırılarak zorunlu müfredatın konusu hâline getirilmiş ve bu yolla bütün vatandaşların "Minger milliyetçiliğinin ve ihtilalinin tam kaynağından ve kalbinden en şiirsel ifadesi"ni (Pamuk, 2021: 394) ezbere bilmelerini sağlamıştır. Kamil'in beyanının yetmediği noktalarda ise ikiliye dair anlatılara "çok daha erken karşılaşacaktık" ya da "her şeyi çocukluğun diliyle yeniden adlandıralım!" (Pamuk, 2021: 151) gibi yeni replikler de eklenmiş ve inşa sürecindeki işlevleri pekiştirilmiştir.

Bu işlevin bir parçası olarak Kamil ve Zeynep'e dair referanslar dil ile ilgili konularla sınırlı kalmamıştır. Her ne kadar başta bayrak ve para birimi gibi unsurlar milletlerin simgeleştirilmesinin öncelikli aygıtlarını oluştursa da milletin resmî ya da gayri resmî imaj ve sembollerle kişileştirilmesi yaygın bir durumdur (Hobsbawm, 2006: 9). Jeanne d'Arc ya da Marianne gibi örneklerin sıradanlıktan başlayıp azizlik makamını, tabiat anayı, Bakire Meryem'i ve nihayetinde cumhuriyetçilik fikrini simgelemeye uzanan öyküleri anımsandığında (McCrone, 2002: 46), Zeynep ve Kamil'in yerleştirilebilecekleri bağlamların çeşitliliği öngörülebilecektir. "Dehası, kararlılığı ve gözü pekliği" ile Minger'i başka milletlerin kölesi olmaktan kurtaran Kamil (Pamuk, 2021: 480) ve Mingerce sayesinde yolunun kesiştiği karısı Zeynep kısa sürede erkek ve kız çocukların rol modeli, yeni açılan okulların ismi, heykellerin, paraların ve posta pullarının değişmez teması olur. Bu vasıflarıyla da Hobsbawm'ın (2006: 93) "aslında hayali olan bir cemaate elle tutulur bir gerçeklik sunan semboller, ritüeller ya da kolektif pratikler" şeklinde tanımladığı "kutsal ikon" konumuna yerleşirler.

Birer ikon olarak taşıdıkları vasıflar, Kamil ile Zeynep'i ölümlerinden on yıllar sonra dahi varlığını sürdüren ritüelleşmiş ve kurumsallaşmış birer gelenek hâline getirmiştir. Üstelik gelişim süreci, Minger ile farklı ülke deneyimlerini yakınlaştırmaktadır. Örneğin Fransız İhtilali'nin tarihi 1789 olsa da Bastille Günü'nün icadı ve La Marseillaise'in millî marş olması yaklaşık yüzyıl sonra 1879 ve 1880'de gerçekleşmiştir (McCrone, 2002: 45). Benzer biçimde Kamil ile Zeynep'in evliliklerinin nasıl gerçekleştiği ya da Kamil'in ölüm döşeğindeki sayıklamaları da dâhil olmak üzere yaşamlarına ilişkin birçok detay, sonraki zaman dilimlerinde, içinde buldukları dönemin gerekleri doğrultusunda kullanılmıştır. Mazhar Efendi döneminde Minger İhtilali'nin başladığı gün olan 28 Haziran'ın İstiklal Bayramı olarak kutlanması ve kutlamalarda sergilenen gösteriler, gelenek icadı sürecinin ne denli teferruatlı olduğunu da örneklemektedir:

Her yıl yapılan törenlerde önce Karantina Neferleri başlarında tarihi telgraf katibi kasketleri ve çantalarıyla garnizondan “Komutan burada!” marşını ve diğer yeni Minger marşlarını söyleyerek aşağıya, Minger Meydanı’na inerlerdi. Meydan’da bir saat süresince bütün Minger ordusu Başkan Mazhar’ın onları (görünmeyen yüksek bacaklı bir sandalyeye oturarak) seyrettiği balkonun altından geçerdii. Herkesin sevdiği ve beklediği (Batı gazetelerinde de coşkuyla alıntılanan) lise öğrencilerinin gösterisinin bugün yalnız İstiklal günü törenlerinin değil, Minger milli kimliğinin de önemli bir parçası olduğu fikrine antropologlar da katılırlar.

Önce meydana her biri elinde büyük beyaz kumaşa iri Minger harfleriyle işlenmiş bir kelime taşıyan 129 liseli çıkıyordu. Bu 129 kelime, devletin kurucusu ölümsüz Komutan Kamil’in hayatının son iki saatinde Splendid Oteli’ndeki odasında söylediği ve katipçe kaydedilmiş Mingerce kelimelerdi. Okul kıyafeti giyen kızlı erkekli liseliler meydanda yerlerini alınca önce bir alkış kopuyor, sonra da meraklı bir sessizlik başlıyordu. Acaba liseliler bu yıl hangi güzel cümleleri kuracak, Komutan’ın son günlerinde Tanrı’dan inen birer şiir misali birden söyleyiverdiği (“Mingerim benim cennetim, senin ruhundur”; “Minger Mingerlilerindir”; “Minger’de Kalbim Her Zaman!”) hangi güzel sözü hatırlatacaklardı? (Pamuk, 2021: 506-07).

İstiklal Bayramı’ndaki törenler teferruatı, bir açıdan McClintock’ın milliyetçiliğin bir teatral performans olduğuna ilişkin fikirleri ile uyum içerisinde. Minger’de gerçekleştirilen törenler bu açıdan “kitlesel milli meta tamaşasını (*commodity spectacle*) idare etmek yoluyla bir kolektif birlik hissi örgütleme becerisi” sergilemektedir (Özkırımlı, 2010: 170). Bahsedilen becerinin ne denli kalıcı bir tesir gösterdiği ise Minger’in hem etnik ve dinsel açıdan heterojenlik arz eden toplumsal yapısına rağmen bir Minger milleti çatısı altında yaşamını sürdürebilmesi hem de bağımsızlığını yitirdiği dönemlerde dahi milliyetçilik ateşini bir şekilde söndürmeden muhafaza edebilmesi üzerinden anlaşılabilir. Keza 1912-1943 arasında İtalya’nın, 1943-1945 arasında Almanya’nın, 1945-1947 arasında ise İngiltere’nin sömürgesi konumundaki ada bağımsızlığına ancak 1947’de kavuşurken tüm bu yıllar Müslümanlığın, Hıristiyanlığın ya da Rumluğun yeniden ön plana geçtiği değil Minger milliyetçiliğinin belirleyici olduğu zaman dilimleri olmuştur. Milliyetçilik fikrinde yatan milletin gelişmesini, varlığını sürdürmesini istemek ve o "birliğe" ait olmaktan gurur duymak (Somersan, 2004: 35-6) durumu inşa sonrası Minger’de kalıcılık arz etmiştir.

Ayrıca Kamil ve Zeynep’in ölümlerinden sonra yerleştirildikleri bağlam ve kendilerine atfedilenler, tarihin anakronik atıflarla yeniden kurulması durumunun bir örneğidir. Bu gibi girişimlerde herhangi bir kabilenin şefi ulusal ideallerin peşinde koşan bir öndere dönüştürülebilme, geçmişin düşmanları, dinsel

kavrayışları ya da tavırları ulusallaştırılmakta, kabile ve aşiret kimliğinin ötesine tarihsel olarak geçemeyecek kategoriler "ulusal bilinçle" ve ideallerle yüklü eşitlere dönüştürülebilmektedir (Aydın, 1998: 89). Öte yandan romanda, böylesi bir yaklaşımın Zeynep ve Kamil dışındaki en dikkat çekici örneği olarak karşımıza çıkan vilayette görevli hademelerden Haşmet'in "Sancaktar Haşmet" olarak tarihe geçmesidir. Minger'in bağımsızlığının valiliğin balkonundan ilanının akabinde oluşan kısa sessizlikte binada görevli hademelerin en yaşlısı olan Haşmet, o ana kadar çatışma ve baskın nedeni ile elinde tuttuğu ağır sopaya an itibarıyla Minger'in bayrağına dönüşmüş olan reklam bezini bağlayarak Kamil'e vermiş ve bu vesileyle uzun müddet boyunca sanatın ve milliyetçi politikaların konusu olmuştur. Öyle ki, Haşmet'in bayrağı sopaya geçirişi destansı bir betimlemeyle sayısız defa resimlerde konu edilmiş, bu hâliyle paralara dahi basılmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra köyüne yapılan okula "Sancaktar" unvanı ile birlikte onun adı verilmiştir (Pamuk, 2021: 326). Özellikle Orta Avrupa'da milliyetçi hareketlerin mit üretmek adına sıkça geçmişteki haydutları millî kahramanlar olarak gösterme çabasına girişmeleri (Breuilly, 2008: 36) ile kıyaslandığında, ihtiyar bir hademenin bir sancaktara dönüşmesi çok da şaşırtıcı değildir. Ancak Sancaktar Haşmet konusundaki asıl trajedi, Komutan Kamil'e bayrağın iki genç kız tarafından verilmesinin daha estetik bir görüntü sunacağı görüşüyle tablolarından ve sonrasında belleklerden silinmesinde yatmaktadır.

Haşmet'i sancaktar hâline getiren karmaşanın bir benzeri, olayların akışını doğrudan değiştiren Minger bayrağı konusunda da gözlenir. Kamil'in valilikteki çatışma esnasında yanında bulunan dolaptan çıkararak sallamaya başladığı bayrak, belirtildiği üzere adada faaliyet göstermekte olan Eczacı Nikiforo'nun yaptırdığı *La Rose du Levant*'in şişelerinin amblemidir ancak Vali Sami Paşa'nın "sezgi"si ile kendisine, ileride bir bayrak olarak kullanılabilceği kanaatiyle el konmuştur (Pamuk, 2021: 59). Zira Vali Paşa, Minger gülünün temsil kabiliyetinin ileride Minger'e dair bir milliyetçiliğe katkı sunabileceğinden endişelenmiş ve Nikiforo'nun tüm ısrarlarına rağmen bezi iade etmemiştir. Fakat baskın sırasında söz konusu potansiyelden yararlanan da ironik biçimde kendisi olmuş, valilik binasında bir dolapta tutulmakta olan bez, balkona bağımsızlığın sembolü olarak bizzat Sami Paşa'yla beraber çıkmıştır. Bağımsızlık sonrasında Fransız İhtilali'nin simge resmi Delacroix'nın "*Hürriyet Halka Önderlik Ediyor*" adlı çalışmasına özenen birçok yağlıboya resmi devrimci kılan bir reklam bezi olduğunu artık kimsenin anımsamadığı Minger bayrağının tualdeki varlığı olmuştur.

Sonuç

Adadaki salgın ile birlikte bağımsızlığın ilan edilmesini ve Minger milletinin inşasını aktaran ve henüz açılışında tarih ve roman türleri arasında olduğu belirtilen *Veba Geceleri*, içeriği itibarıyla türler arası sınırlara ilişkin bir tartışmayı fazlasıyla aşmakta, millet ve milliyetçilik temasının merkeziliğinin kaçınılmaz bir sonucu olarak gerçek ve kurgu arasındaki ilişkiyi gündeme getirmektedir. Türsel tartışma ile ilgili olarak Orhan Pamuk'un eserindeki detaycılığı, kapsamlı bakış açısı

ve (öz)eleştirel tonunun anlatıcısı Mina Mingerli'yi oldukça istisnai bir konuma yerleştirdiği belirtilmelidir. Öyle ki Mingerli hem “romancı görmediği şeyin tarihçisidir” önermesine (Plisnier, 2003: 134) hem de tarihçilerin millî bilincin en önemli üreticisi olduğu kadar en acımasız eleştirmeni olması durumuna (Kumar, 2016: 10) bir örnek oluşturmaktadır. Bu örnek vasıtasıyla doğallığa, kadimliğe ve edebiliğe dair tüm referanslara rağmen millet olgusunun bir inşanın sonucu olduğu ve inşa sürecinin de rastlantıları, sürprizleri ve kendiliğindenliği arz ettiği net biçimde gözlemlenmektedir.

Öte taraftan Pamuk'un romanı, taşıdığı metinlerarasılık⁸ vasfının doğrudan ve dolaylı şekillerde milliyetçilik kuramlarına dair içerikle kesişmesi bakımından da ilgi çekicidir. Milliyetçilik söyleminin hemen her vakada kendisini gösteren örneklerinin Minger odaklı biçimleri romandaki çoğu karakter üzerinden yeniden üretildiği gibi, anlatıcı Mina Mingerli'nin müdahil olduğu anlamlar da milliyetçilik kuramlarındaki modernist perspektifin kavramsal çerçevesini ve bakış açısını roman sayfalarında karşımıza çıkarmıştır.

Metinlerarasılığın temas ettiği alanın bu niteliği, aynı zamanda Pamuk'a ve *Veba Geceleri*'ne dair eleştirileri de şekillendirmiştir. Keza romanın yayımlanmasından sonra Kolağası Kâmil'in Mustafa Kemal'in, Minger'in de Türkiye'nin alegorisi olduğu; Kamil'in Harbiyeli oluşunun, etkilendiği fikirlerin, II. Abdülhamid'e karşıtlığının Mustafa Kemal'in yaşam öyküsünden esinlendiği ve hatta Abdülhamid'e dönük değerlendirmelerin Türkiye'nin güncel siyasi ortamına dair bir tutum alış anlamına geldiği yönünde iddialar ile karşılaşmaktadır (Güngör, 2021; Dağistanlı, 2021). Bu yöndeki eleştirilerin eleştirisi ise iki başlık üzerinden yapılabilir.

İlk olarak Minger milliyetçiliğinin değerlendirilmesinde milliyetçi perspektifin egosantrik bakışının geçerli olduğunu iddia etmek mümkündür. İster istemez Türkiye deneyimi ile romana yaklaşıldığında milliyetçiliğin kendini hemen her konuda belirgin kılan vasfı işlemekte ve değerlendirme süreci biri “gerçek” diğeri ise “kurgu” iki millet arasındaki benzerliği birinin diğeri yansıması olarak şekillenmektedir. Hayatın her alanının belli bir milliyetçiliğin ışığında okunması durumu tarih ve roman için de kuşkusuz geçerlidir ve Türkiye'den bakıldığında Minger'de görülenler de Türk milliyetçiliğinin sunduğu deneyimden bağımsız olmamaktadır.

İkinci olarak metinlerarasılığa dair açıklamaların bir yönüyle milliyetçi söylemler için de geçerli olduğu söylenebilir. Diğeri bir deyişle *Veba Geceleri* ya da Orhan Pamuk edebiyatından bağımsız olarak milliyetçiliğin kendisi belli bir metinlerarasılık vasfı arz etmektedir. Milliyetçiliği milletlerarası kılan bir faktör, farklı örnekler arasındaki söylemsel alışveriştir. Her bir milliyetçilik, başka milliyetçiliklerin seremonilerine, anlatılarına, kültürlerine başvurabilmektedir ve

8 Bilindiği üzere metinlerarasılık ana metindeki anlamın başka metinler yoluyla şekillendirilmesine karşılık gelmekte, yazar katmanlı bir anlam mozaiki oluşturmak adına farklı metinleri ödünç almakta, kendi metni içinde eritmekte ve pastiş, parodi ve ironi öğeleriyle de anlamı derinleştirmektedir (Taş, 2021: 1297).

Minger'e dâhil aktarılanlar da bu noktada kendisini Türkiye örneği ile sınırlandırmaz.⁹

Veba Geceleri'nin gerçek ve kurgu arasındaki konumuna gelindiğinde ise tartışmanın daha da alevleneceği aşikârdır. Keza kurgusal bir metnin kurgusal milliyetçiliği tarafından kurgulanmış milletin "gerçek" dünyayı bu denli yoğun çağrıştırmaları, kaçınılmaz biçimde gerçek olduğu iddia edilenin bu vasfı hakkında da şüphe yaratır. Diğer bir deyişle millet ve milliyetçiliğe dair tartışmaların gerçeklik ve sahtelik üzerinden yürütülmesinin ne ölçüde güç olduğuna *Veba Geceleri* son derece anlamlı bir tanıklık sunmaktadır. Bu durumun başlıca sebebi ile milliyetçilik kavramının birey ve toplumlara arz ettiği anlam ve önemin gerçek ya da sahteliğe dair bir tartışmayı anlamsız değilse de geri planda bırakmasıdır. Örneğin eserde Mina Mingerli'nin dile getirdiği "tarihi hikâyeler ne kadar 'romantik' iseler, o kadar doğru değildirler ve ne kadar 'doğruysalar' – ne yazık ki – o kadar da romantik değildirler" şeklindeki yorumu (Pamuk, 2021: 148), hikâyenin zaten doğruya ulaşmak gibi bir amacının olmayışı karşısında boşa düşmektedir.

Dolayısıyla tarih ve roman arasındaki muğlak konumunun altının çizilmesi ile açılan *Veba Geceleri* türsel açıdan arada kalmışlıktan çok daha fazlasını arz etmekte ve gerçek ile kurgunun birbirine karışan sınırlarının son derece verimli bir örneğini oluşturmaktadır. Gerçek ile kurgu arasındaki tartışmanın ise yalnız edebiyatla sınırlı kalmayacak bir şekilde tarihi, tarih yazımını ve özellikle de milletlerin ne olup olmadığı gibi gündemlerle rabitası, romanın anlamlandırılma ve yorumlama biçimlerini zenginleştirmektedir.

Kaynakça

- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler – Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (çev. İ. Savaşır). İstanbul: Metis.
- Aydın, S. (2009). Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü. Ahmet İnsel (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce – Kemalizm içinde* (s. 344-369). İstanbul: İletişim.
- Aydın, S. (1998). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Billig, M. (2002). *Banal Milliyetçilik*. C. Şişkolar (Çev.). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Breuilly, John. (2008). *Sunuş*. Ernest Gellner (yazar) *Uluslar ve Ulusçuluk içinde*. B. Ersanlı & G. G. Özdoğan (Çev.). İstanbul, Hil.
- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*. B. Sütçüoğlu (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cannadine, David. (2006). *Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Gelenegin İcadı', 1820 Civarı – 1977*. E. Hobsbawm, T. Ranger (Ed.)

⁹ Örneğin Simon Bolivar'ın veremden ölüm anını resmeden Antonio Herrera Toro'nun "Kurtarıcının Ölümü" eseri ya da Filipinler'in bağımsızlığının Emilio Aguinaldo'nun konağının balkonundan ilanını temsil eden banknotun *Veba Geceleri* üzerindeki izleri için bkz. Eldem, 2021.

- Geleneğin İcadı içinde (s. 119-192). M. M. Şahin (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Chatterjee, P. (1996). Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası. S. Oğuz (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Çoban, B. (2009). Medya, Resmi Tarih ve Milliyetçilik. B. Çoban (Ed.) Medya Milliyetçilik Şiddet içinde (s. 29-61). İstanbul: Su Yayınları.
- Dağıstanlı, U. (2021, 15 Nisan). Veba Geceleri ve romanda ölçüt sorunu. T24: <https://t24.com.tr/k24/yazi/veba-geceleri-ve-romanda-olcut-sorunu,3176> adresinden erişildi
- Dede, K. (2021). Milliyetçiliğin Serüveni: Tarih, Gündelik Yaşam ve Şimdiki Zaman. Y. Çongar, M. Arslantunali, L. İsvan (Ed.) Ne Mutlu Eşitlik Diyene: Milliyetçilik Tartışmaları içinde (s. 16-45). İstanbul: Kıraathane Kitapları.
- Deutsch, K. W. (1966). Nationalism and Social Communication. Cambridge: M.I.T. Press.
- Durgun, S. (2011). Memalik-i Şahane'den Vatan'a. İstanbul: İletişim.
- Eldem, E. (2021, 14 Mayıs). Tarih Bir Adaya Sığar mı?. Gazete Duvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/tarih-bir-adaya-sigar-mi-haber-1521953> adresinden erişildi
- Ersanlı, B. (2006). İktidar ve Tarih – Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937). İstanbul: İletişim.
- Gellner, E. (2008). Uluslar ve Ulusçuluk. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan (Çev.). İstanbul: Hil.
- Gourgouris, S. (1996). Tarihle Düş Arasında Ulus Biçimi. Toplum ve Bilim 70, 78-93.
- Gulbenkian Komisyonu. (2003). Sosyal Bilimleri Açın – Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Rapor. Ş. Tekeli (Çev.). İstanbul: Metis.
- Güngör, B. (2021). Veba Geceleri: Bir Alegorik Kurgu, İki Büyük Siyasi Figür. Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi 1, 18-35.
- Hayes, C.J.H. (2010). Milliyetçilik: Bir Din – Batı Siyasal Düşüncesinde ‘Ulusalçılık’ Tasavvuru. M. Çiftkaya (Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J. (2006). Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit ve Gerçeklik. O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Hobsbawm, E & Ranger, T. (2006). Geleneğin İcadı. M. M. Şahin (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Jusdanis, G. (1998). Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür - Milli Edebiyatın İcat Edilişi. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kedouire, E. (1993). Nationalism. Oxford & Cambridge: Blackwell.
- Killinger, C. L. (2002). The History of Italy. Westport: Greenwood Press.
- Kumar, K. (2006). Nationalism and the Historians. G Delanty & K. Kumar (Ed.) The Sage Handbook of Nations and Nationalisms içinde (s. 7-20). London: Sage.
- Lawrence, P. (2013). Nationalism and Historical Writing. J. Breuilly (Ed.) The Oxford Handbook of the History of Nationalism içinde (s. 714-26). Oxford: Oxford University Press.

- Leerssen, J. (2006). Nationalism and the Cultivation of Culture. *Nations and Nationalism* 12(4), 559-578.
- Liakos, A. (2008). Dünyayı Değiştirmek İsteyenler, Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler?. M. Erol (Çev.). İstanbul: İletişim.
- McCrone, D. (2002). *The Sociology of Nationalism*. London and New York: Routledge.
- Nakıboğlu, G. (2021). Bir Salgın Romanı Olarak Orhan Pamuk'un Veba Geceleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(117), 315-34.
- Oppermann, S. (2006). *Postmodern Tarih Kuramı*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa.
- Özkırımlı, U. (2009). *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pamuk, O. (2021). *Veba Geceleri*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayınları.
- Parla, J. (2021, 10 Mayıs) *Veba Geceleri: Görsel bir modern epik*. *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/veba-geceleri-gorsel-bir-modern-epik-haber-1521829> adresinden erişildi
- Plisnier, C. (2003). *Roman Üzerine Düşünceler*. H. Uçan (Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati - Modern Uus Fikrine Dair*. Ö. Okur (Çev.). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Smith, A.D.. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. S. Bayramoğlu & H. Kendir (Çev.). Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2003). *Nationalism and Modernism*. London and New York: Routledge.
- Somersan, S. (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Spencer, P. & Wollman, H.. (2002). *Nationalism: A Critical Introduction*. London: Sage Pubs.
- Taş, F. (2021). *Veba Geceleri'ne Eleştirel Bir Bakış*. *RumeliDE – Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 24, 1295-1299.
- Türkeş, A. Ö. (2011). *Romana Yazılan Tarih*. Z. Uysal (Ed.) *Edebiyatın Omzundaki Melek: Edebiyatın Tarihle İlişkisi Üzerine Yazılar içinde* (s. 81-148). İstanbul: İletişim.
- Vahapoğlu, B. (2021, 13 Mayıs). *Bir ada hayal etmek – Veba Geceleri'nin anlatı coğrafyasından notlar*. T24 <https://t24.com.tr/k24/yazi/bir-ada-hayal-etmek-veba-geceleri-nin-anlati-cografyasindan-notlar,3213> adresinden erişildi.
- Wroe, N. (2004, 8 Mayıs). *Occidental hero*. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2004/may/08/fiction.orhanpamuk> adresinden erişildi.
- Zahra, T. (2010). *Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis*. *Slavic Review* 69, 93-119.